

פסח חזקיהו ופסח יאשיהו

על שמרנות וחדשנות

פתיחה

במדרש רבה למגילת רות נאמר:

וימד שש שעורים וישת עליה ... ועמדו ממנו ששה צדיקים, וכל אחד משש מידות:
דוד וחזקיה, יאשיה, חנניא, מישאל ועזריא, דניאל, ומלך המשיח (רות רבה פרשה ז ג).¹

המדרש בוחר שש דמויות של "צדיקים" מבית דוד. שלושת הצדיקים הראשונים הם מלכים של ממש: דוד, חזקיהו ויאשיהו. ואכן, נראה ששלושת המלכים שאותם מזכיר המדרש היו המלכים הבולטים ביותר בצדיקותם בבית דוד. במאמר זה אבקש לדון בפועלם של שני המלכים האחרונים: חזקיהו ויאשיהו.

כידוע, ממלכת יהודה, שאותה ייסדו דוד ושלמה ברוב פאר והדר, הלכה והידלדלה בדורות שאחריהם. כבר בימי רחבעם בן שלמה התפלגה הממלכה, ואחדים ממלכי יהודה אף חטאו בעבודה זרה ובשאר עבירות, עד שבסופו של דבר חרב בית המקדש. דווקא על רקע הרמה הרוחנית הירודה בדורות שלפני החורבן, בולט מאוד מפעלם של שני מלכים, שבחרו לתקן את הממלכה הקלוקלת, ולהחזיר עטרה ליושנה. שני המלכים הם חזקיהו ויאשיהו.

עניינים רבים משותפים לחזקיהו וליאשיהו, ובהם אדון בפתח הדברים. בין היתר, מאריכים הכתובים לתאר כיצד חגגו שני המלכים את חג הפסח. דומה, שהשוואת פסח חזקיהו לפסח יאשיהו תלמד על הבדל מהותי בין שני המלכים. ברצוני לדון בהבדל ובמשמעותו, כפי שהם מוצגים במקראות ובדברי חז"ל.

1 המדרש מונה את חנניה מישאל ועזריה אדם אחד. יעויין בגמרא בסנהדרין צג: שמנתה אותם כשלושה, וכדי לשמור על מניין השישה השמיטה את חזקיהו ויאשיהו.

א. הדמיון בין חזקיהו ויאשיהו

א. ביעור עבודה זרה

חזקיהו ויאשיהו עלו למלוכה כאשר הממלכה הייתה שקועה בעבודה זרה. מן התיאור של מלחמתם של השניים בעבודה הזרה שבימיהם ניתן ללמוד שהמצב היה בכי רע. ובכן, יסוד חשוב בפועלם של חזקיהו ויאשיהו היה לבער את העבודה הזרה. כך נאמר בדברי הימים ב' (ל"א א) לגבי חזקיהו:

וּכְכֹלֹת כָּל זֹאת יָצְאוּ כָּל יִשְׂרָאֵל הַנִּמְצָאִים לְעָרֵי יְהוּדָה וְלַשְׁבָּרִים הַמְצֻבֹת וַיִּגְדְּעוּ הָאֲשָׁרִים וַיִּנְתְּצוּ אֶת הַבָּמֹת וְאֶת הַמִּזְבְּחֹת מִכָּל יְהוּדָה וּבְנֵימֵן וּבְאֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה עַד לְכֹלָה וַיָּשׁוּבוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לְאַחֲזָתוֹ לְעָרֵיהֶם.

ולגבי יאשיהו (דברי הימים ב, פרק ל"ד פסוקים ג'-ד):

וּבִשְׁתֵּים עָשָׂר שָׁנָה הִחֵל לְטַהֵר אֶת יְהוּדָה וַיְרוּשְׁלַם מִן הַבָּמֹת וְהָאֲשָׁרִים וְהַפְּסִלִים וְהַמַּסְכֹּת: וַיִּנְתְּצוּ לְפָנָיו אֶת מִזְבְּחֹת הַבָּעֲלִים וְהַתַּמְנִים אֲשֶׁר לְמַעַל מַעְלֵיהֶם וַיִּגְדְּעוּ וְהָאֲשָׁרִים וְהַפְּסִלִים וְהַמַּסְכֹּת שִׁפְרוּ וְהָרַק וַיִּזְרֹק עַל פְּנֵי הַקְּבָרִים הַזֹּבְחִים לָהֶם.

הפעלים הנזכרים בפסוקים כמעט זהים, והדמיון ברור.

ב. טיהור המקדש

במקביל למלחמה בעבודה זרה שהייתה רווחת בקרב המון העם, היה צורך לטהר את בית המקדש ולחזק את בדיק הבית. לגבי חזקיהו נאמר (דה"ב כ"ט טו-טז):

וַיֹּאסְפוּ אֶת אַחֵיהֶם וַיִּתְקַדְּשׁוּ וַיָּבֵאוּ כְּמִצְוַת הַמֶּלֶךְ בְּדַבְרֵי ה' לְטַהֵר בַּיִת ה': וַיָּבֵאוּ הַכֹּהֲנִים לְפָנֵיהֶם בַּיִת ה' לְטַהֵר וַיִּצְיֵאוּ אֶת כָּל הַטְּמֵאָה אֲשֶׁר מָצְאוּ בְּהִיכַל ה' לְחֹצֵר בַּיִת ה' וַיִּקְבְּלוּ הַלַּיִם לְהוֹצִיא לְנַחַל קָדְרוֹן חוּצָה.

ולגבי יאשיהו בספר מלכים ב' (פרק כ"ג פסוק ד):

וַיֵּצֵאוּ הַמֶּלֶךְ אֶת חַלְקֵיהֶוּ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְאֶת פְּהֲגֵי הַמִּשְׁנָה וְאֶת שְׂמֹרֵי הַסֵּף לְהוֹצִיא מֵהִיכַל ה' אֶת כָּל הַכֵּלִים הָעֲשׂוּיִם לַבַּעַל וְלְאֲשֵׁרָה וְלִכְלֵל צָבָא הַשָּׁמַיִם וַיִּשְׂרַפְם מְחוּץ לְיְרוּשָׁלַם בְּשָׂרְמוֹת קָדְרוֹן וְנָשָׂא אֶת עֲפָרָם בַּיִת אֵל.

גם כאן הפסוקים דומים מאוד זה לזה, ושניהם מסתיימים בהוצאת העבודה הזרה אל נחל קדרון.

ג. כריתת ברית

מעל לכל עומד הרצון החזק של שני המלכים לחדש את הברית בין הקב"ה ובין עמו ישראל. חזקיהו מעיד על עצמו (דה"ב כ"ט י):

עַתָּה עִם לְבָבִי לִקְרוֹת בְּרִית לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְיָשִׁב מִמְּנוֹ חֲרוֹן אַפָּי.

יאשיהו מרחיב בכך אף יותר (דה"ב ל"ד לא-לב):

וַיַּעֲמֵד הַמֶּלֶךְ עַל עַמְדוֹ וַיִּכְרֹת אֶת הַבְּרִית לִפְנֵי ה' לְלַקֵּת אַחֲרָי ה' וְלִשְׁמֹר אֶת מִצְוֹתָיו וְעֲדוֹתָיו וְחֻקָּיו בְּכָל לְבָבוֹ וּבְכָל נַפְשׁוֹ לַעֲשׂוֹת אֶת דְּבַרֵי הַבְּרִית הַכְּתוּבִים עַל הַסֵּפֶר הַזֶּה: וַיַּעֲמֵד אֶת כָּל הַנְּמָצָא בִירוּשָׁלַם וּבְגִימָן וַיַּעֲשׂוּ יִשְׂבִּי יְרוּשָׁלַם בְּבְרִית אֱלֹהֵים אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם.

ד. התייעצות עם הנביאים

מהתיאורים בדברי הימים ובמלכים עולה שחזקיהו שמר על קשר מתמיד עם הנביא ישעיהו (ונדון בכך להלן). גם על יאשיהו למדנו בדברי הימים ובמלכים, שכאשר ביקש את הדרך הנכונה בעבודת ה' ובהנהגת העם, התייעץ עם חולדה הנביאה.

ה. הערכת הדמות על ידי הנביא

לדעתי, הביטוי הבולט ביותר לדמיון בין האישים הוא ההערכה שמעריך אותם הנביא במלכים. לגבי חזקיהו נאמר (מלכים ב' י"ח ה-ז):

בַּה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּטַח וְאַחֲרָיו לֹא הָיָה קְמָהוּ בְּכָל מַלְכֵי יְהוּדָה וְאַשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו: וַיִּדְבֶק בַּה' לֹא סָר מֵאַחֲרָיו וַיִּשְׁמַר מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה: וְהָיָה ה' עִמּוֹ בְּכָל אֲשֶׁר יֵצֵא וַיִּשְׁכַּל...

ולגבי יאשיהו (מלכים ב' כ"ג כה):

וְקְמָהוּ לֹא הָיָה לְפָנָיו מֶלֶךְ אֲשֶׁר שָׁב אֶל ה' בְּכָל לְבָבוֹ וּבְכָל נַפְשׁוֹ וּבְכָל מְאֹדוֹ כְּכָל תּוֹרַת מֹשֶׁה וְאַחֲרָיו לֹא קָם קְמָהוּ.

הביטויים כמעט זהים: לא היה כמוהו לפניו, ולא היה כמוהו אחריו.

כללו של דבר, לפנינו שני מלכים-צדיקים מיוחדים במינם, שמפעלם דומה מאוד.

ב. חג הפסח

א. חג הפסח וביעור עבודה זרה

כאמור, גם חזקיהו וגם יאשיהו חגגו את חג הפסח ברוב פאר והדר. אין ספק שאותו חג קשור לביעור העבודה הזרה,² וכפי שדרשו חז"ל על הפסוק "משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם ושחטו הפסח":

רבי יוסי הגלילי אומר: משכו ידיכם מעבודה זרה, והידבקו במצוה (מכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דפסחא פרשת בא יא).

אך כאמור לעיל, אם נעיין במקראות נמצא הבדלים בולטים בין שתי הדרכים לחוג את חג הפסח.

ב. פסח יאשיהו

במוקד עשייתו של יאשיהו עומד הספר הנמצא בהיכל בית ה', כמתואר במלכים ובדברי הימים (דה"ב ל"ד יד-כא):

ובהוציאם את הפסח המובא בית ה' מצא חלקיהו הפהן את ספר תורת ה' ביד משה: ויען חלקיהו ויאמר אל שפן הסופר ספר התורה מצאתי בבית ה' ויתן חלקיהו את הספר אל שפן: ... ויגד שפן הסופר למלך לאמר ספר נתן לי חלקיהו הפהן ויקרא בו שפן לפני המלך: ויהי פשמע המלך את דברי התורה ויקרע את בגדיו: ויצו המלך ... לכו דרשו את ה' בעדי ובעד הנשאר בישראל וביהודה על דברי הספר אשר נמצא פי גדולה חמת ה' אשר נתקה בנו על אשר לא שמרו אבותינו את דבר ה' לעשות ככל **הכתוב על הספר הזה**.

מרגע שנמצא אותו ספר בבית ה' הקפיד יאשיהו לעשות את כל מעשיו על פי הספר. ואמנם, גם עשיית הפסח של יאשיהו הייתה "לפי הספר" (דה"ב ל"ה אי-ט):

ויעש יאשיהו בירושלם פסח לה' וישחטו הפסח בארבעה עשר לחדש הראשון... וישחטו הפסח והתקדשו והכיניו לאחיכם לעשות כדבר ה' ביד משה... ותפון העבודה ויעמדו הפהנים על עמדם והלויים על מחלקותם כמצות המלך: וישחטו הפסח ויזרקו

² עמד על כך י. קיל בפירושו "דעת מקרא" למלכים ב', פרק כ"ג הערה 53 אות ב'.

הפּהַנִים מִיָּדָם וְהַלְוִיִּם מִפְּשִׁיטִים: וַיִּסִּירוּ הָעֵלָה לְתַתָּם לְמַפְלָגוֹת לְבֵית אָבוֹת לְבְנֵי הָעָם לְהַקְרִיב לָהֶן כַּכְּתוּב בְּסֵפֶר מֹשֶׁה וְכֵן לְבָקָר: ... וְהַמְשַׁרְרִים בְּנֵי אֶסָף עַל מַעֲמָדָם כְּמִצְוֹת דָּוִד... וְתַכּוֹן כָּל עֲבוֹדַת ה' בַּיּוֹם הַזֶּה הוּא לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וְהַעֲלוֹת עֲלוֹת עַל מִזְבֵּחַ ה' כְּמִצְוֹת הַמֶּלֶךְ יֵאֱשִׁיחוּ: וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּמְצָאִים אֶת הַפֶּסַח כְּצִוְתָה הַיְיָ וְאֶת חַג הַמִּצּוֹת שֶׁבָּעַת יָמִים: וְלֹא נַעֲשֶׂה פֶסַח כְּמָהוּ בְּיִשְׂרָאֵל מִיָּמֵי שְׁמוּאֵל הַנָּבִיא וְכָל מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל לֹא עָשׂוּ כַּפֶּסַח אֲשֶׁר עָשָׂה יֵאֱשִׁיחוּ וְהַפְּהַנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל יִהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל הַנִּמְצָא יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם: בְּשִׁמּוֹנָה עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמַלְכוּת יֵאֱשִׁיחוּ נַעֲשֶׂה הַפֶּסַח הַזֶּה.

הכתובים מדגישים שהפסח נעשה "ככתוב בספר תורת משה". ואכן, הפרטים הנזכרים כאן מוכרים לנו היטב: שחיתת הפסח ברוב עם ב"ד בניסן, חג המצות שבעת ימים לאחר מכן וכו'. הכתובים עצמם מעידים: לא נעשה פסח כמוהו בישראל! גם במלכים ב (כ"ג כב-כג), שם מצאנו מילים ספורות בלבד על הפסח של יאשיהו, נאמר:

כִּי לֹא נַעֲשֶׂה כַּפֶּסַח הַזֶּה מִיָּמֵי הַשּׁוֹפְטִים אֲשֶׁר שָׁפְטוּ אֶת יִשְׂרָאֵל וְכָל יָמֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמַלְכֵי יְהוּדָה: כִּי אִם בְּשִׁמּוֹנָה עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמֶלֶךְ יֵאֱשִׁיחוּ נַעֲשֶׂה הַפֶּסַח הַזֶּה לְהַבְרִיחַ יְרוּשָׁלַם:

ג. פסח חזקיהו

אם באנו להשוות את הדברים לפסח שעשה חזקיהו, נמצא תמונה שונה בתכלית. ראשית כל, חזקיהו יצא ב"מסע שכנוע" כדי שתהיה הענות לעלות לירושלים ולחגוג את החג (דה"ב ל' א, ו-יב). שליחיו של חזקיהו נשאו נאום מרגש הקורא לעם לעלות לירושלים ולחגוג את החג, מתוך תקווה שה' ישיב את חרון אפו מישראל. דא עקא, המסע לא צלח. אמנם, הכתוב מעיד כי עם רב נקבץ לירושלים, אך לא ניתן להתעלם גם מהתגובה הבוטה של ציבור שלם, שכלל לא סר למשמעתו של חזקיהו:

וַיִּשְׁלַח יְחִזְקִיָּהוּ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְיִהוּדָה וְגַם אֲגָרוֹת כְּתֹב עַל אָפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה לְבוֹא לְבֵית ה' בְּיְרוּשָׁלַם לַעֲשׂוֹת פֶּסַח לַה' אֶל-לוֹהֵי יִשְׂרָאֵל ... וַיִּלְכוּ הַרְצִיִּים בְּאֲגָרוֹת מִיַּד הַמֶּלֶךְ וְשָׁרָיו בְּכָל יִשְׂרָאֵל וְיִהוּדָה ... וַיְהִיו הַרְצִיִּים עֹבְרִים מְעִיר לְעִיר בְּאֶרֶץ אָפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וְעַד זְבֻלוֹן וַיְהִיו מְשַׁחֲקִים עֲלֵיהֶם וּמְלַעְגִים בָּם.

סוף סוף, התקבץ ציבור לירושלים, וניתן היה להקריב את הפסח. כבר כאן התעוררה מצוקה נרחבת של טומאת הציבור, שחייבה את חזקיהו ויועציו לדחות את החג (שם ב-ד):

וַיִּזְעַץ הַמֶּלֶךְ וְשָׂרָיו וְכָל הַקְּהָל בִּירוּשָׁלַם לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי: כִּי לֹא יָכְלוּ
לַעֲשׂוֹת בְּעֵת הַהִיא כִּי הַפְּהִנִים לֹא הִתְקַדְּשׁוּ לְמִדֵּי וְהָעָם לֹא נֶאֱסְפוּ לִירוּשָׁלַם: וַיִּישַׁר
הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וּבְעֵינֵי כָּל הַקְּהָל:

חג הפסח לא התקיים כמצוותו, אלא בחודש השני. אמנם, ניתן היה להסביר שהפסח אכן נעשה כמצוות התורה, שקובעת שבמצב של טומאה יש להמתין עד לפסח שני - בחודש השני שהוא חודש אייר. ואולם, הפסוק הבא מעיד בפירוש (שם ה):

וַיַּעֲמִדוּ דָבָר לְהַעֲבִיר קוֹל בְּכָל יִשְׂרָאֵל מִבְּאֵר שֶׁבַע וְעַד דָּן לְבֹאֵל לַעֲשׂוֹת פֶּסַח לְהָא-לוֹהִי יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלַם כִּי לֹא לִרְבֹּב עֲשׂוֹ פְקָחוֹב.

כלומר, עם ישראל היה מורגל בכך שמקריבים את הפסח "לא ככתוב", כלומר לא על פי התורה.

והנה, אם די בדחיית הזמן, הרי שהחג עצמו שונה לחלוטין מחג הפסח המוכר לנו (שם יג, טו-יז):

וַיֶּאֱסְפוּ יְרוּשָׁלַם עִם רַב לַעֲשׂוֹת אֵת חַג הַמִּצּוֹת בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי קֶהֱל לְרֹב מְאֹד... וַיִּשְׁחָטוּ
הַפֶּסַח בְּאַרְבַּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וְהַפְּהִנִים וְהַלְוִיִּם נִקְלְמוּ וַיִּתְקַדְּשׁוּ וַיָּבִיאוּ עֹלוֹת בַּיִת
ה': וַיַּעֲמְדוּ עַל עֲמֻדָם כְּמִשְׁפָּטָם כְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָא-לוֹהִים הַפְּהִנִים זָרְקִים אֵת הַדָּם
מִיַּד הַלְוִיִּים: כִּי רַבַּת בְּקֶהֱל אֲשֶׁר לֹא הִתְקַדְּשׁוּ וְהַלְוִיִּים עַל שְׁחִיטַת הַפֶּסַחִים לְכָל לֹא
טָהוֹר לְהִקְדִּישׁ לְה':

גם כאשר נאלצים לדחות את הפסח לחודש אייר, ברור שחג המצות לא ניתן לדחייה! עם זאת, חזקיהו ויועציו דחו לחודש אייר לא רק את קורבן הפסח, אלא את חג המצות כולו. זאת ועוד, גם אותו "עם רב" שנאסף לירושלים לא בא מוכן לקראת הפסח, ועל כן נאלצו הכהנים הלוויים להקריב קורבנות גם עבור אלה שאינם טהורים.

יש להעיר, כי חז"ל עסקו בהרחבה יתירה בביאור פסוקים אלה - בתוספתא, בתלמוד הירושלמי ובתלמוד הבבלי.³ חז"ל הניחו שהחידוש של חזקיהו היה בכך שעיבר את השנה שלא על פי הלכות עיבור השנה המקובלות בידינו. כאמור, חז"ל עוסקים בכך בהרחבה יתירה, ואפילו הרמב"ם ייחד הלכות אחדות במשנה תורה (בסוף פרק ד' מהלכות ביאת

³ י' קיל ציין לסיכומו המקיף של הר"ש ליברמן לסוגיה זו: הרב ש' ליברמן, 'הפסח שעשה חזקיהו לשיטת הירושלמי', סיני - ספר היובל, תשי"ח, עמוד פ' ואילך.

מקדש), להבהרת פרשת חזקיהו.⁴ אך כאמור, ברור שגם על פי עמדת חז"ל, הממקדת את חדשנותו של חזקיהו בעיבור שנה שלא על פי דין, הרי שבסיכומו של עניין מודים כולי עלמא שהדברים נעשו "שלא ככתוב".

אם נותר עוד מקום לספק לגבי כשרות המהלך, והתאמתו לכללי הלכה, הרי שהכתוב עצמו מסכם (שם יח-ט):

כִּי מִרְבִּית הָעַם רַבַּת מְאֹדִים וּמְנַשָּׂה יִשְׁשֹׁכֶר וּזְבֻלוֹן לֹא הִטְהִירוּ כִּי אֶקְלוּ אֶת הַפֶּסַח בְּלֹא כְּכַתוּב כִּי הִתְפַּלֵּל יִחְזַקְיָהוּ עֲלֵיהֶם לֵאמֹר ה' הַטּוֹב יִכְפֹּר בְּעַד : כָּל לְבָבוֹ הֵכִין לְדְרוֹשׁ הָאֱ-לֹהִים ה' אֶ-לֹהֵי אֲבוֹתָיו וְלֹא קִטְּהַר הַקֹּדֶשׁ :

הפסוקים הללו הם פסוקים מהפכניים. לפנינו סיעה גדולה מעם ישראל, בהנהגתו של מלך מבית דוד, אשר נוהגת שלא על פי התורה! אמנם, ליבם לשמיים, ורצונם לשוב בתשובה ולבער עבודה זרה מישראל, אך סוף סוף הם מרשים לעצמם לנהוג "שלא ככתוב", מתוך ידיעה ברורה שהדברים "לא כטהרת הקודש", וכל זאת מתוך תקווה ש"ה' הטוב יכפר בעד". כפי שראינו, הכהנים והלויים "נכלמו", כלומר התביישו. המפרשים הציעו פירושים רבים לאותה בושה, אך לדעתי הדברים קשורים למהלך כולו: הכהנים והלויים, שייתכן שאחדים מהם הכירו את ההלכות המקובלות בידינו ביחס לקורבן פסח, אכן התביישו מכך שעם ישראל חוגג כאן חגיגה מפוארת ומהודרת כל כך, שכל כולה איננה על "טהרת הקודש". מחד גיסא, ברור שרצונם עז לקיים את דבר המלך, אשר מחזיר את העם בתשובה; אך מאידך גיסא, יודעים הם שהדברים אינם תואמים את ציווי מלכו של עולם! מסתבר שחזקיהו ראה את החריגה מכללי ההלכה לא רק כלגיטימית, אלא כנחוצה, נדרשת וראויה.

והנה, תגובת הקב"ה איננה מענישה או מבקרת, אלא אדרבה (שם כ):

וַיִּשְׁמַע ה' אֶל יִחְזַקְיָהוּ וַיִּרְפָּא אֶת הָעָם.

הקב"ה מצדיק, למעשה, את החלטתו של חזקיהו לעשות פסח שלא ככתוב, ושלא על טהרת הקודש.

ניתן לסכם ולומר, כי חג הפסח של יאשיהו נחוג "לפי הספר", בעוד שחג הפסח של חזקיהו היה חג שלא על פי הספר, חג ספונטני, מתלהב ומתפרץ, בהתאם לתנאים בשטח.

4 הרמב"ם מצטט את הפסוקים ומבארם, ולמיטב ידיעתי תופעה זו חורגת ממנהגו של הרמב"ם במשנה תורה, ובוודאי בסוגיה שאיננה הלכה למעשה.

על דרך זו נראה לבאר גם את הפסוק הבא שם (כא, כג):

וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַנְּמַצָּאִים בִּירוּשָׁלַם אֶת חַג הַמִּצּוֹת שֶׁבָּעַת יָמִים בְּשִׁמְחָה גְדוֹלָה
וּמְהֻלָּלִים לַה' יוֹם בְּיוֹם הַלְוִיִּם וְהַפְּהָנִים בְּכָלֵי עַז לַה'... וַיִּזְעַצּוּ כָּל הַקָּהָל לַעֲשׂוֹת שֶׁבָּעַת
יָמִים אַחֲרַיִם וַיַּעֲשׂוּ שֶׁבָּעַת יָמִים שִׁמְחָה.

חג המצות שבתורה הוא חג של שבעה ימים. חזקיהו והעם מחליטים באופן ספונטאני להאריך את החג, ובמקום שבעה ימים, חוגגים שבועיים רצופים. גם כאן מדובר על מאורע שאיננו על פי ההלכה, אלא על פי יוזמה המתאימה לזמן ולמקום. ושוב, תגובת הכתובים איננה מבקרת או מוכיחה, אלא אדרבה (שם כה-כז):

וַיִּשְׂמְחוּ כָּל קָהָל יְהוּדָה וְהַפְּהָנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל הַקָּהָל הַבָּאִים מִיִּשְׂרָאֵל וְהַגֵּרִים הַבָּאִים
מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְהַיּוֹשְׁבִים בִּיהוּדָה: וַתְּהִי שִׁמְחָה גְדוֹלָה בִּירוּשָׁלַם כִּי מִיָּמֵי שְׁלֹמֹה בֶן דָּוִד
קָלָה יִשְׂרָאֵל לֹא קָזַח בִּירוּשָׁלַם: וַיִּקְמוּ הַפְּהָנִים הַלְוִיִּם וַיְבָרְכוּ אֶת הָעָם וַיִּשְׂמַע בְּקוֹלָם
וַתְּבֹאוּ תַפְלָתָם לְמַעוֹן קְדָשׁוֹ לְשָׁמַיִם:

פסח יאשיהו במלכים ובדברי הימים הסתיים בהשוואה היסטורית: אכן מדובר על חג פסח למופת, שלא נראה כמוהו ולא היה כמוהו בירושלים מימות הנביאים. מסתבר, שהקביעה שלפיה לא נעשה פסח כזה בירושלים רומזת גם לפסח חזקיהו, וכפי שפירש הרד"ק שם:

ולא נעשה פסח כמוהו בישראל מימי שמואל הנביא ... וגם פסח שעשה יחזקיהו היו רבים מישראל שלא היו שם ולא עוד אלא שהיו מלעיגים ברצים שהיה שולח להם חזקיהו ואף אותם שהיו בירושלם רבים היו טמאים ואכלו את הפסח בטומאה.

לעומת פסח יאשיהו, פסח חזקיהו לא יכול "להתחרות" עם הפסחים שנעשו לפניו בירושלים. ברור, שפעמים רבות התקיימו פסחים טובים ממנו, שהרי הם התקיימו כצו הקב"ה, וכפי שכתוב בתורה. עם זאת, גם הכתובים לגבי חזקיהו מסיימים בהשוואה היסטורית. חזקיהו הצליח והצטיין ברמה שונה לחלוטין - הוא הוביל את העם לשמחה מתפרצת ואדירה שלא נראתה בירושלים מימי שלמה המלך!

ובכן, על אף הדמיון הרב שבין חזקיהו ויאשיהו, ניתן להצביע גם על שוני מהותי: יאשיהו פועל על פי הספר, בעוד שחזקיהו פועל על פי "צו השעה", ומחליט על דעת עצמו ועל דעת יועציו כיצד יש לנהוג. חדשנותו ותעוזתו של חזקיהו מתבלטות ומתחדדות כאשר משווים אותן לשמרנותו של יאשיהו. כפי שראינו, הכתובים משבחים את חזקיהו על מעשיו, ומעידים שהקב"ה שמע את תפילת העם, והתקיים בהם "ה' הטוב יכפר בעד".

ג. "תפילה עושה הכל"

אחד מן החידושים של חזקיהו הוא שתפילתו הנרגשת מסוגלת לפתוח שערי שמים, ולהכשיר פסח הנעשה שלא ככתוב. בשתי פרשיות אחרות מצאנו תפילות נוספות של חזקיהו, אשר פעלו גם הן פעולה כבירה.

סנחריב מלך אשור כבש את ממלכת שומרון, והגלה את עשרת השבטים. לאחר מסע כיבושים ביהודה צר גם על ירושלים, ואף שלח שליחים לאיים על העם היושב בה ולשבור את רוחו. אין כאן המקום לבחון את כל מהלכיו של חזקיהו נוכח המצור, אך לענייננו משמעותית נקודה אחת, המתוארת במלכים ב' (פרק י"ט):

וַיִּתְפַּלֵּל חֲזַקְיָהוּ לְפָנָיו ה' וַיֹּאמֶר ה' אֶל-לוֹהֵי יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבֵי הַכְּרָבִים אַתֶּם הוּא הָאֵל-לוֹהֵים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ אַתֶּם עֹשִׂיתֶם אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ: הֲטָה ה' אֲזַנְךָ וְשָׁמַע פִּקְחָה ה' עֵינֶיךָ וַיִּרְאֶה וְשָׁמַע אֵת דְּבָרֵי סַנְחַרִּיב אֲשֶׁר שָׁלַח לְחַרְף אֶל-לוֹהֵים חֵי... וַיִּשְׁלַח יְשַׁעְיָהוּ בֶן אֲמוּן אֶל חֲזַקְיָהוּ לֵאמֹר כֹּה אָמַר ה' אֶל-לוֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִתְפַּלַּלְתָּ אֵלַי אֶל סַנְחַרִּיב מֶלֶךְ אַשּׁוּר שָׁמַעְתִּי... לָכֵן כֹּה אָמַר ה' אֶל מֶלֶךְ אַשּׁוּר לֹא יָבֹא אֶל הָעִיר הַזֹּאת וְלֹא יִרְהַם שָׁם חֵץ וְלֹא יִקְדְּמָנָה מִגֵּן וְלֹא יִשְׁפֹּף עָלֶיהָ סֶלֶלָה: בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר יָבֹא בָּהּ יָשׁוּב וְאֶל הָעִיר הַזֹּאת לֹא יָבֹא נְאֻם ה': וְגִנּוּתִי אֶל הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ לְמַעַן יִלְמְעַן דָּוִד עַבְדִּי: וַיְהִי כַּלּוּלָה הַהוּא וַיֵּצֵא מִלְאָךְ ה' וַיִּבֶן בְּמַחְנֵה אַשּׁוּר מֵאֵה שְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אֶלְף וַיִּשְׁפִּימוּ בַבֶּקֶר וַהֲגָה כָּלֶם פְּגָרִים מֵתִים.

חזקיהו לא מתיימש, לא חושש, ויודע שגם בתנאים הקשים ביותר, שערי תפילה לא ננעלו. הוא לא יוצא למלחמה כנגד סנחריב, אלא בוחר בדרך התפילה, והקב"ה אכן עונה לתפילתו.

הכתובים (במלכים, בישיעיהו ובדברי הימים) מספרים על תפילה נוספת של חזקיהו - ממיטת חוליו. כך נאמר בישיעיהו (פרק ל"ח):

בַּיָּמִים הֵהֵם חָלָה חֲזַקְיָהוּ לְמוֹת וַיְבֹא אֵלָיו יְשַׁעְיָהוּ בֶן אֲמוּן הַנָּבִיא וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה אָמַר ה' צוּ לְבִיתְךָ כִּי מֵת אַתָּה וְלֹא תִחְיֶה: וַיִּסַּב חֲזַקְיָהוּ פָּנָיו אֶל הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל ה': וַיֹּאמֶר אָנָּה ה' זָכַר נָא אֵת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בְּאֵמֶת וּבְלֵב שָׁלֵם וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשִׂיתִי וַיִּבֶן חֲזַקְיָהוּ כִּכְיָדָל:

וַיְהִי דְבַר ה' אֶל יְשַׁעְיָהוּ לֵאמֹר: הַלּוֹךְ וְאָמַרְתָּ אֶל חֲזַקְיָהוּ כֹּה אָמַר ה' אֶל-לוֹהֵי דָוִד אַבִּיךָ שָׁמַעְתִּי אֵת תְּפִלָּתְךָ רֵאִיתִי אֵת דְּמַעְתְּךָ הַנְּנִי יוֹסֵף עַל יַמִּיד חֲמֵשׁ עָשָׂרָה שָׁנָה: וַיִּמְכַּר מֶלֶךְ אַשּׁוּר אֲצִילְךָ וְאֵת הָעִיר הַזֹּאת וְגִנּוּתִי עַל הָעִיר הַזֹּאת.

גם כאן זוכה חזקיהו למענה ישיר מאת הקב"ה, ומתבשר על כך שתפילתו התקבלה.

על פי הכללים הנקוטים בידינו, דבר ה' הנמסר על ידי נביאיו איננו ניתן לשינוי. והנה, חזקיהו ממאן להישמע ל"כללים המקובלים", ובטוח בכח תפילתו לבקוע שערי שמים. חז"ל בגמרא בברכות חידדו את העניין, בקבעם:

אמר ליה: בן אמוץ, כלה נבואתך וצא! כך מקובלני מבית אבי אבא - אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים... מיד: "ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל ה'". מאי קיר? אמר רבי שמעון בן לקיש: מקירות לבו, שנאמר: "מעז מעזי אוחילה קירות לבי וגו'" (ברכות י.).⁵

כאמור, חזקיהו סומך על כוחה של תפילה, אפילו כנגד נבואה מפורשת של ישעיהו הנביא! אם כן, חזקיהו הוא איש של תפילה. ואמנם, בעשרות מקומות בחז"ל מצאנו התייחסויות לתפילתו של חזקיהו. כך, למשל, במדרש תנאים (לדברים ג' כג):

ושנים הן שעסקו בתפלה והועילו משה רבינו וחזקיהו.

ובמדרש תהילים:

פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם... זה דוד וחזקיה, שנאמר: "ויתפלל חזקיהו"; אמר ר' אחא בשם ר' אלכסנדר אשרי אדם שיש לו יתד להתלות בו (מדרש תהילים בובר, מזמור קב, ד"ה פנה אל).

וכן בילקוט שמעוני:

תפילה עושה הכל - ממי אתה למד? מחזקיהו. עיקר מלכותו לא היתה אלא י"ד שנה, הדא הוא דכתיב "ויהי בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו", וכיון שהתפלל הוסיפו לו ט"ו שנה שנאמר: "הנני יוסיף על ימיך חמש עשרה שנה" (ילקוט שמעוני צו רמז תקיב).

נראה שהתפילה אכן מהווה יסוד מוסד בחייו של חזקיהו: אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם - אל ימנע עצמו מן הרחמים; אפילו מלך אשור צר על ירושלים - אל ימנע עצמו מן הרחמים; אפילו מקריבים פסח בטומאה ושלא ככתוב - אל ימנע עצמו מן הרחמים!

⁵ דו השיח בין חזקיהו וישעיהו סביב מחלת חזקיהו הובא בדברי חז"ל במקורות שונים ובנוסחים שונים, ואכמ"ל.

כאמור, הקב"ה קיבל את תפילותיו של חזקיהו בשלוש הפרשיות. דומני, שגם חז"ל ביקשו להצדיק את מעשיו של חזקיהו, וזאת בתיאור מעניין של טקס ההלויה שלו. כך נאמר בגמרא בשלהי הפרק הראשון בבבא קמא:

תנו רבנן: "וכבוד עשו לו במותו" - זה חזקיה מלך יהודה... שהניחו ספר תורה על מיטתו, ואמרו: קיים זה מה שכתוב בזה (בבא קמא יז.).

חזקיהו זכה לכבוד מיוחד כשהניחו ספר תורה על מיטתו. וכאן הבן שואל: דווקא מי שנאמר עליו שעשה פסח **שלא ככתוב**, הוא אשר אמרו עליו "קיים **מה שכתוב** בזה"?! לעניות דעתי, חז"ל ביקשו לרמוז לנקודה זו בשימוש במילה "כתוב", וקבעו: אמנם חזקיהו נהג, לעיתים, שלא ככתוב, אך בסופו של דבר הסכים הקדוש ברוך הוא על ידו, תפילתו עלתה למעון השמיים, וניתן לומר עליו "קיים זה מה שכתוב בזה".⁶

ד. מעשי יאשיהו

לעומת חזקיהו, שאיננו חושש לנהוג בחדשנות, ביוזמה ו"שלא ככתוב", מקפיד יאשיהו לנהוג אך ורק על פי הכתוב בספר. לעיל עסקנו בפסח יאשיהו, וברצוני לציין שתי דוגמאות נוספות:

א. גניזת ארון הברית וכלי הקודש

גם חזקיהו וגם יאשיהו חששו מפגיעה קשה בעם ישראל, בירושלים ובמקדש. כפי שראינו, חזקיהו בחר בדרך התפילה. מה הייתה דרכו של יאשיהו? כאשר חרב חדה הונחה על צווארו, והגלות נראתה כעובדה מוגמרת, קיבל יאשיהו החלטה מרחיקת לכת. כך נאמר בתוספתא:

משנגזו ארון, נגנזו עמו צנצנת המן וצלוחית של שמן המשחה ומקלו של אהרן שקדיה ופרחיה, וארגזו שהשיבו פלשתים דרין לאלי ישראל - כולם היו בבית קדש הקדשים ומשנגזו ארון נגנזו עמו דברים. ומי גנזו? יאשיהו המלך גנזו (תוספתא סוטה פי"ג ה"א).

⁶ התוספות בבבא קמא שם (ד"ה אלא) מעירים: "ואף על גב דפרק בתרא דמועד קטן... משמע דאסור לעשות כן... שאני חזקיהו דהוה גדול בתורה ובמעשים טובים ביותר". על פי דברי התוספות ניתן לומר, שאפילו טקס ההלויה של חזקיהו התנהל "שלא ככתוב", ושלא על פי כללי ההלכה הקבועים בגמרא במועד קטן, אלא שגם כאן הייתה לכך הצדקה מחמת מעשיו הטובים.

מדוע החליט יאשיהו לגנוז את הכלים המקודשים ביותר לעם ישראל? התוספתא מוסיפה ומסבירה:

מה ראה? כיון שראה כתוב בתורה "יולך ה' אותך ואת מלכך וגו'" פיקד ללויים וגנזוהו... אמר להם גנזו אותו שלא יגלה לבבל כשאר כל הכלים... מיד גנזו אותו הלויים (שם).

ליאשיהו אין דבר זולת מקרא שכתוב. אם בתורה נכתב בפירוש שהמלך וכל העם יוגלו, מוכרחים לגנוז את כלי הקודש. תפילה נרגשת, או בקשת רחמים שתקרע את רוע הגזירה, אינן עומדת על הפרק,⁷ ואין ברירה אלא לגנוז את כלי הקודש.

ב. מותו של יאשיהו

יאשיהו נפל בקרב במלחמה עם מלך מצרים. בדרכו למלחמה באיזור פרת-בבל, עבר מלך מצרים בארץ ישראל. למלך מצרים לא היתה כוונה להילחם ביאשיהו, אך עם זאת, יאשיהו יצא להילחם כנגדו. מלך מצרים הזהיר אותו (דה"ב ל"ה כא):

וַיִּשְׁלַח אֵלָיו מְלָאכִים לֵאמֹר מַה לִּי וְלָךְ מֶלֶךְ? הַיְהוּדָה לֹא עָלֶיךָ אֲמַתָּה הַיּוֹם כִּי אֶל בֵּית מֶלְחָמָתִי וְאֱלֹהֵיהֶם אָמַר לְבַהֲלֵנִי תִדַּל לָךְ מֵאֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר עִמִּי וְאֶל יִשְׁחִיתֶךָ.

מלך מצרים מבהיר ליאשיהו שאיננו מתכוון להילחם בו, ולכן קורא לו שלא לצאת לקראתו. יאשיהו לא נענה לאזהרה (שם, פסוקים כ"ב-כ"ד):

וְלֹא הִסֵּב יֵאֲשִׁיהוּ פָנָיו מִמֶּנּוּ כִּי לְהִלָּחֵם בּוֹ הִתְחַפֵּשׂ וְלֹא שָׁמַע אֶל דְּבָרַי נְכוּ מִפִּי אֱלֹהֵיהֶם וַיָּבֵא לְהִלָּחֵם בְּבִקְעַת מְגִדוֹ: וַיְרֹוּ הַיְרִים לְמֶלֶךְ יֵאֲשִׁיהוּ וַיֵּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְעַבְדָּיו הַעֲבִירוּנִי כִּי הִחֲלִיתִי מָאֵד: וַיַּעֲבִירָהוּ עַבְדָּיו מִן הַמְּרִפְכָּה וַיַּרְפִּיבָהוּ עַל רֶכֶב הַמַּשְׁנָה אֲשֶׁר לוֹ וַיּוֹלִיכָהוּ יְרוּשָׁלַם וַיָּמָת וַיִּקְבֵר בְּקִבְרוֹת אֲבֹתָיו וְכָל יְהוּדָה וַיְרוּשָׁלַם מִתְאַבְּלִים עַל יֵאֲשִׁיהוּ:

אין ספק, שמדובר על מיתה משונה ובלתי ראויה למלך צדיק.⁸ הגמרא במסכת תענית פירשה את מפתו של יאשיהו באופן הבא:

⁷ מ"ר הרב יעקב מדן שליט"א העיר שאיננו מסכים לקביעה זו בנוגע ליאשיהו. לדבריו, יאשיהו מיאן לקבל את נבואת החורבן של חולדה, ומהפכת ביעור העבודה זרה שהנהיג באה לקרוע את רוע הגזירה ולמנוע את החורבן. אמנם, גם הרב מדן הודה שבחז"ל אין ביטוי לכך, ודווקא חזקיהו הוא המוצג כמי שאיננו מקבל את דברי הנביא.

מאי דרש? "וחרב לא תעבר בארצכם"; מאי חרב? אילימא חרב שאינה של שלום - והכתיב "ונתתי שלום בארץ"! אלא, אפילו של שלום ... (תענית כב:).

גם כאן, הלך יאשיהו "לפי הספר": התורה מבטיחה שחרב לא תעבור בארץ, ועל כן יש להניח שחרב לא תעבור בארץ כלל ועיקר. יאשיהו התקשה "לתרגם" את הפסוק למונחים ה"מודרניים" שמתאימים לתקופתו, ואשר מכירים בכך שאם עוברת בארץ חרב של שלום, אין להתגרות בה ואין להילחם בה. קושי זה של יאשיהו ביישום פסוקי התורה במציאות שבה חי הוא אשר הוביל בסופו של דבר למותו בשדה הקרב.

ו. סיום

היתרון בדרכו של יאשיהו על פני דרכו של חזקיהו ברור. המסורת והשמרנות מוליכות את האדם בדרך סלולה, המקובלת לו מאבותיו ומרבנותיו. חזקיהו, החדשן והיצירתי, לא תמיד קלע לאמת. כך שנינו בפסחים:

ששה דברים עשה חזקיה המלך, על שלשה הודו לו ועל שלשה לא הודו לו

(פסחים נו ע"א).⁹

חזקיהו לא חשש לפעול על דעת עצמו, לחדש וליזום. לעיתים, התאימו מעשיו לקו המקובל על חכמינו, והם שיבחוהו. אך לעיתים, חז"ל לא הודו לו. זה מחיר החדשנות והעצמאות - לא תמיד זוכים לכוון לדעת חכמינו, ואל האמת לאמיתה. מאידך, עודף השמרנות (המכונה בלשון העם "מרובעות") של יאשיהו הוביל אותו למבוי סתום. החלטתו הנחרצת של יאשיהו לנהוג רק "לפי הספר" הובילה, בסופו של דבר, לפירוש שגוי של דברי "הספר", ולנפילה בקרב.¹⁰ סוף דבר, לפנינו תמונה מורכבת: מחד גיסא, עומד חזקיהו, מלך צדיק, אשר בעיתות צרה ומשבר משליך את יהבו על הקב"ה ומצפה לישועה. חזקיהו זוכה ל"ערוץ פתוח" עם

⁸ הדמיון בין תיאור זה ובין תיאור נפילת אחאב בקרב (מלכים א פרק כ"ב) ברור. חטאי אחאב הם ההיפך הגמור למעשיו הטובים של יאשיהו, אך עם זאת, שניהם מתו באותה דרך.

⁹ בגמרא שם הדברים מובאים בברייתא, אך יש מן הגירסאות המביאות את הדברים כחלק מן המשנה עצמה.

¹⁰ לפירוש אחר בדבר הטעות שטעה יאשיהו, והזיקה בינה ובין דרכו הרוחנית, ראה: הרב י' שרלו, 'רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם', **מגדים** ד', תשרי תשמ"ח, עמ' 66-63.

הקב"ה, עד כדי כך שבזכות תפילתו משנה הקב"ה את נבואתו המסורה מפי ישעיהו, ומוסיף על חייו חמש עשרה שנים.¹¹ זאת ועוד, הקב"ה נענה לתפילתו של חזקיהו אף כשעם ישראל נוהג במודע ובמוצהר שלא ככתוב בתורה, ושלא על טהרת הקודש. מאידך גיסא, עומד יאשיהו, אשר זוכה לתשבחות על כך שנוהג "ככתוב בספר משה", וברור שגם הוא השיג הישגים נכבדים.
בגמרא בפרק "חלק" נאמר:

ביקש הקדוש ברוך הוא לעשות **חזקיהו משיח**, וסנחריב גוג ומגוג

(סנהדרין צד.).

על פי חז"ל, פרק ד' באיכה הוא הקינה שקונן ירמיהו על מות יאשיהו. הקינה נחתמת בביטוי הידוע "רוח אפינו **משיח ה'**", המכוון, כאמור, ליאשיהו. ובכן, שני מלכים, שני צדיקים (כדברי המדרש ברות), ואף שני "משיחים". משיח בן דוד, שיגאלנו במהרה בימינו, יורנו כיצד לשלב ולמזג את השמרנות והחדשנות, את דרכו של חזקיהו עם דרכו של יאשיהו.

¹¹ ב"פרקי דרבי אליעזר" (פרק נ"א) נאמר, שהחלמתו של חזקיהו מחוליו היא אחד מ"שבעה מופתיים נעשו בעולם שלא נראו כמותן".